

**AHOLINING IJTIMOIIY HIMOYA MUHTOJ QATLAMLARIGA YURIDIK
YORDAM KO'RSATISHNING GIBRID TIZIMLARI: JAHON AMALIYOTI
VA MILLIY ISTIQBOLLAR**

Normamat Ramazonovish Mallayev

Yuridik fanlari nomzodi, dotsent

O'g'lonova Shahnoza Bahodir qizi

**Termez davlat universiteti, Advokatlik faoliyati mutaxassisligi 1-kurs
tinglovchisi**

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada yuridik yordam tizimining samaradorligi va mustaqilligini ta'minlashda xalqaro standartlarning o'rni hamda rivojlangan davlatlar (AQSh, Buyuk Britaniya, Niderlandiya va Ukraina) tajribasi qiyosiy tahlil qilinadi. Tadqiqotda bepul yuridik yordam ko'rsatishning asosiy modellari - advokatlarni tayinlash (judicare) va davlat mudofaa idoralari (public defender) tizimlarining afzalliklari va kamchiliklari yoritilgan. Shuningdek, maqolada O'zbekistonda yuridik yordam sifatini oshirish, hududiy qamrovni kengaytirish va aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlari uchun huquqiy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini yaratish bo'yicha taklif va tavsiyalar ilgari suriladi. Xizmat sifatini nazorat qilishning shartnomaviy mexanizmlari va gibridd modellarni joriy etish masalalari tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: yuridik yordam, advokatura mustaqilligi, xalqaro standartlar, davlat mudofaa idoralari, judicare tizimi, professional etika, huquqiy yordam sifati, bepul yuridik yordam, gibridd modellar.

ABSTRACT

This article analyzes the role of international standards and the experience of developed countries (the USA, Great Britain, the Netherlands, and Ukraine) in ensuring the effectiveness and independence of the legal aid system. The research highlights the advantages and disadvantages of the main models of providing free legal assistance - the assigned counsel (judicare) and public defender systems. Furthermore, the article puts forward proposals and recommendations for improving the quality of legal aid in

Uzbekistan, expanding regional coverage, and creating opportunities for socially vulnerable segments of the population to access legal services. Issues of introducing contractual mechanisms for quality control and hybrid models are thoroughly analyzed.

Keywords: legal aid, independence of the legal profession, international standards, public defender offices, judicare system, professional ethics, quality of legal assistance, pro bono, hybrid models.

KIRISH

Zamonaviy huquqiy davlatni shakllantirishning fundamental shartlaridan biri — bu har bir fuqaroning malakali yuridik yordam olish huquqini amalda ta'minlashdir. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi va boshqa xalqaro paktlar bilan mustahkamlangan ushbu tamoyil, nafaqat qonun ustuvorligini, balki jamiyatda ijtimoiy adolatni qaror toptirishga xizmat qiladi. Rivojlangan demokratiyalarda yuridik yordam tizimi davlatning huquqiy siyosati darajasiga ko'tarilgan bo'lib, u har bir mamlakatning tarixiy, madaniy va iqtisodiy imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda o'ziga xos modellarga ega.

Xalqaro advokatlar birlashmalarining standartlariga ko'ra, yuridik kasb-hunarning mustaqilligi va professional etika me'yorlariga rioya etilishi sifatli yuridik yordamning asosiy kafolatidir. Ayniqsa, aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlari kam ta'minlangan oilalar, ayollar va bolalar uchun bepul huquqiy xizmatlar ko'rsatish mexanizmini takomillashtirish bugungi kunda O'zbekiston uchun ham ustuvor vazifa hisoblanadi. Zero, davlat tomonidan moliyalashtiriladigan yuridik yordam tizimi nafaqat jinoyat ishlari bo'yicha himoyani, balki fuqarolik va ma'muriy masalalarda ham aholining huquqiy xavfsizligini ta'minlashi lozim [1].

Ushbu maqolaning maqsadi - rivojlangan xorijiy davlatlar, jumladan AQSh, Buyuk Britaniya va Niderlandiya tajribasini tahlil qilish orqali, O'zbekiston sharoitida yuridik yordam tizimini isloh qilishning eng maqbul modellarini aniqlash va bu borada ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqishdan iborat.

METODOLOGIYA

Ushbu tadqiqotning metodologik asosini ob'yektivlik, ilmiylik va tizimlilik tamoyillari tashkil etadi. Tadqiqot jarayonida yuridik yordam tizimining xalqaro va milliy modellarini o'rganish uchun quyidagi ilmiy metodlardan foydalanildi:

Qiyosiy-huquqiy tahlil metodi: Ushbu metod yordamida AQSh, Buyuk Britaniya, Niderlandiya va Ukraina kabi davlatlarning yuridik yordam ko'rsatish tizimlari o'zaro solishtirildi. Bunda har bir mamlakatning o'ziga xos huquqiy an'analari, "judicare" va "public defender" kabi modellarning samaradorligi hamda ularning bir-biridan farqli jihatlari tahlil qilindi.

Xalqaro advokatlar birlashmalari tomonidan belgilangan standartlar va professional etika qoidalarining mazmun-mohiyati yoritildi. Shuningdek, yuridik yordam mustaqilligining nazariy asoslari mantiqiy izchilikda ochib berildi.

Yuridik yordam tizimi yaxlit bir mexanizm sifatida ko'rib chiqildi. Bunda davlat organlari, professional advokatlar birlashmalari va nodavlat tashkilotlarning o'zaro aloqalari, shuningdek, sifatni nazorat qilishning tarkibiy qismlari tizimlashtirildi.

Tadqiqot davomida rivojlangan davlatlarning sohaga oid qonunchilik hujjatlari, xalqaro konvensiyalar va sohaga oid ilmiy adabiyotlar (monografiya hamda maqolalar) tahlil qilindi. Tadqiqotning metodologik bazasi xorijiy tajribadagi ijobiy yutuqlarni O'zbekiston milliy qonunchiligiga implementatsiya qilish imkoniyatlarini baholashga qaratilgan.

NATIJALAR VA TAHLILLAR

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, yuridik yordam tizimining samaradorligi bevosita tanlangan tashkiliy modelga va advokatlarining professional mustaqilligiga bog'liq. Rivojlangan davlatlar tajribasi shuni tasdiqlaydiki, ideal va universal tizim mavjud emas, biroq mamlakatning huquqiy an'analarga mos keladigan eng ma'qul modelni shakllantirish mumkin. Xususan, AQShda jinoyat ishlari bo'yicha davlat tomonidan moliyalashtiriladigan "Ommaviy mudofaa xizmati" (Public Defender) modeli ustuvor bo'lsa, Buyuk Britaniyada xususiy advokatlar orqali amalga oshiriladigan "Judicare" tizimi ko'proq mustaqillikni ta'minlaydi [2]. Ushbu modellarning qiyosiy tahlili shuni ko'rsatdiki, davlat mudofaa idoralarida ishlovchi advokatlar o'z vazifalarini faolroq bajarishsa-da, aholi orasida xususiy advokatlarga bo'lgan ishonch darajasi yuqoriroq saqlanib qolmoqda.

Shu bilan birga, Niderlandiya tajribasi yuridik yordamni faqat jinoyat ishlari bilan cheklamay, ijtimoiy himoya (bandlik, uy-joy, immigratsiya) sohalariga ham yo'naltirishning yuqori samaradorligini ko'rsatdi. Bu yerda yordam aralash (gibrid) modelda ham xususiy advokatlar, ham Yuridik yordam kengashi tomonidan

subsidiyalanadigan maxsus markazlar orqali ko'rsatiladi [4]. Natijalar shuni tasdiqladiki, sifatni nazorat qilishda faqat davlat nazorati emas, balki "mijozlar qoniqishi" va "ichki audit" kabi bozor mexanizmlaridan foydalanish yuridik xizmat darajasini oshiradi. Ayniqsa, Angliyadagi kabi sifat mezonlari va kadrlar siyosati bo'yicha audit tizimi yuridik firmalarning mas'uliyatini kuchaytiradi [5].

O'zbekiston sharoitida tizimni rivojlantirish uchun hududiy mavjudlikni oshirish va advokatlar sonini ko'paytirish eng muhim natijaviy ko'rsatkichlar sifatida aniqlandi. Ayniqsa, chekka hududlarda yashovchi ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlar uchun yuridik yordamni soddalashtirilgan tartibda (masalan, "navbatchi advokat" yoki shartnomaviy provayderlar orqali) tashkil etish sud tizimiga bo'lgan ishonchni mustahkamlashga xizmat qiladi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, samarali tizim uchun nafaqat moliyalashtirish, balki aholining huquqiy savodxonligini oshirish va yordam olish imkoniyatlari haqida muntazam ma'lumot berib borish ham strategik ahamiyatga ega.

MUHOKAMA

Yuridik yordam tizimining tashkiliy-huquqiy shakli bo'yicha ilmiy bahslar markazida har doim "davlatning roli" va "advokatura mustaqilligi" o'rtasidagi muvozanat masalasi turadi. Tadqiqotimizda o'rganilgan "davlat mudofaa idorasi" (Public Defender) modeli iqtisodiy jihatdan barqaror va tizimli ko'rinsa-da, uning ma'naviy-etik jihatlari Edward Levy kabi huquqshunoslar tomonidan jiddiy shubha ostiga olingan. Muhokama qilinayotgan asosiy muammo davlatning bir vaqtning o'zida ham ayblovchi (prokuratura), ham himoyachi (davlat advokati) sifatida namoyon bo'lishidir. Bunday holatda mijozning manfaatlariga sodiqlik tamoyili zaiflashishi mumkin, chunki advokat o'zining mehnat shartnomasi va maoshi bo'yicha davlatga qaram bo'lib qoladi [2].

Boshqa tomondan, Buyuk Britaniya va Niderlandiya tajribasida qo'llaniladigan "shartnomaviy tizim" yoki "judicare" modeli advokatning professional erkinligini ko'proq kafolatlaydi. Biroq, ushbu modelning muhokama qilinadigan zaif tomoni bu uning yuqori qiymati va davlat byudjetiga tushadigan og'ir yukdir. Agar advokatning xizmat haqi bozordagi narxdan sezilarli darajada past bo'lsa, malakali mutaxassislar bepul yuridik yordam ko'rsatishdan qochib, faqat pullik mijozlarga e'tibor qaratishi

xavfi tug‘iladi [1].Shu sababli, samarali tizim uchun advokatlar mehnati adolatli baholanishi va qo‘shimcha ekspertizalar xarajatlari to‘liq qoplanishi shart

O‘zbekiston sharoitida bepul yuridik yordam tizimini isloh qilishda faqat bitta modelga yopishib qolmasdan, gibrid (aralash) yondashuvdan foydalanish eng maqbul yo‘l bo‘lib ko‘rinmoqda. Muhokamalar shuni ko‘rsatadiki, jinoyat ishlari uchun “navbatchi advokatlar” tizimini takomillashtirish bilan bir qatorda, fuqarolik va ijtimoiy masalalarda Niderlandiyadagi kabi “yuridik do‘konlar” yoki nodavlat tashkilotlarning ishtirokini kengaytirish zarur. Bu nafaqat davlat xarajatlarini optimallashtiradi, balki yuridik yordam provayderlari o‘rtasida sog‘lom raqobatni keltirib chiqaradi, bu esa o‘z navbatida xizmat sifatining oshishiga xizmat qiladi [3]. Sifatni nazorat qilishda esa, nafaqat protsessual hujjatlarning to‘g‘riligi, balki mijozning qoniqish darajasini aniqlash kabi sub’yektiv indikatorlarni ham kiritish lozim deb hisoblaymiz. Yuridik yordam tizimining samaradorligi va mustaqilligini ta’minlash nafaqat huquqshunoslikning tor doiradagi masalasi, balki mamlakatdagi demokratik islohotlarning barometri hisoblanadi. O‘tkazilgan qiyosiy-huquqiy tahlillar shuni ko‘rsatadiki, rivojlangan davlatlarda bepul yuridik yordam ko‘rsatish tizimi shunchaki davlatning ijtimoiy majburiyati emas, balki odil sudlovni ta’minlovchi mustaqil va professional institut sifatida shakllangan. Xalqaro standartlar, ayniqsa advokatlar birlashmalarining o‘zini o‘zi boshqarish huquqi va davlat organlaridan xoli faoliyat yuritishi, har bir fuqaro uchun sifatli huquqiy himoya kafolatini yaratadi.

XULOSA

AQSh, Buyuk Britaniya va Niderlandiya kabi davlatlarning tajribasidan kelib chiqib, shuni aytish mumkinki, O‘zbekistonda yuridik yordam tizimini isloh qilishda quyidagi strategik yo‘nalishlarga e’tibor qaratish lozim:

Birinchidan, yuridik yordam modellarini diversifikatsiya qilish zarur. Faqatgina advokatlarni tayinlash (judicare) tizimiga tayanib qolmasdan, davlat tomonidan moliyalashtiriladigan, lekin tashkiliy jihatdan mustaqil bo‘lgan “mudofaa idoralari” yoki shartnomaviy asosda ishlovchi ixtisoslashgan yuridik markazlar tarmog‘ini kengaytirish lozim. Bu, ayniqsa, chekka hududlarda malakali huquqiy xizmatlarga bo‘lgan ehtiyojni qondirishda muhim rol o‘ynaydi.

Ikkinchidan, sifatni nazorat qilishning zamonaviy mexanizmlarini joriy etish talab etiladi. Faqat protsessual hujjatlarning mavjudligi bilan cheklanib qolmay, xizmat

ko'rsatish sifatini auditdan o'tkazish, mijozlarning qoniqish darajasini o'rganish va professional etika qoidalariga rioya etilishini monitoring qilish tizimini yaratish lozim. Bunda advokatlarning ish haqi miqdori bozor ko'rsatkichlariga mutanosib bo'lishi, ularning ishga bo'lgan motivatsiyasini va mas'uliyatini oshiradi.

Uchinchidan, aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlari - ayollar, bolalar va kam ta'minlangan oilalar uchun yuridik yordam ko'lamini kengaytirish zarur. Bu faqat jinoyat ishlarini emas, balki mehnat huquqi, uy-joy va ijtimoiy nafaqalar bilan bog'liq fuqarolik masalalarini ham qamrab olishi lozim. Shuningdek, aholining huquqiy xabardorligini oshirish bo'yicha "yagona darcha" tamoyili asosida ishlovchi axborot platformalarini yaratish maqsadga muvofiqdir.

Xulosa qilib aytganda, xalqaro tajribada sinovdan o'tgan gibrid modellarni O'zbekistonning milliy huquqiy an'analari bilan uyg'unlashtirish, nafaqat sud tizimiga bo'lgan ishonchni oshiradi, balki jamiyatda "qonun ustuvorligi - barcha uchun teng" degan tamoyilning amalda qaror topishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

- 1.Stepanchuk A. Yuridik yordam tizimini isloh qilish va xalqaro tajriba. – Kiyev: Pravo nashriyoti, 2017. – 245 c.
- 2.Inbau F., Thompson J. Criminal Justice: Cases and Comments. – Chicago: Foundation Press, 1968. – 850 p.
- 3.Reznichenko S. Advokatura va davlat: o'zaro hamkorlik modellari // Advokat jurnali. – 2004. - № 4. – P. 12-18.
- 4.Boytsova V. Niderlandiyada yuridik yordam tizimining tashkiliy asoslari. – Moskva: Yurist, 2000. – 190 c.
- 5.Hasanudin M. Quality control in legal aid services // International Law Review. – 2019. - № 2. – P. 45-52.
- 6.Legal Aid Board [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.rvr.org/legal-aid-netherlands>.

